

daan” ik kom / (wat weer ontroert als zij op mijn verzoek een poging doet, / schaamachtig glimlachend alsof ik haar versier)”. Koele en empathische registraties (‘iets van Oetker’), clichébeelden en verrassende metaforen, abstracte en concrete beeldspraak zijn evenzoveel uitdrukkingvormen voor de ambivalentie waar ook deze bundel van getuigt. Alleen ligt het accent meer nadrukkelijk op de taal en de plaats van het ik in een talig universum. Dat Mustafa Stitou die verbale werkelijkheid ook wel opsiert met typografische fiorituren en springerig regelverloop reken ik tot de kleine *faux pas* van een ontlukend dichterschap dat hoge verwachtingen scheidt.

Yves T'Sjoen

MUSTAFA STITOU, *Mijn gedichten*, Vassallucci, Amsterdam, 1998, 51 p.

Ik lees, dus ik ben Over *Etalage* van J.J. Oversteegen

De burgercultuur is voorbij, en lezen is de bezigheid waarin die cultuur haar zuiverste belichaming heeft gevonden, aldus J.J. Oversteegen (1926-1999) in een boek dat gaat over wat lezen voor hem betekent, maar evenzeer anekdotes verzamelt en portretten schetst van mentoren, leermeesters, grote lezers en schrijvers. Het is een zijdelingse autobiografie geworden, waarin je ook Oversteegens maatschappelijke carrière kan volgen van leraar in Deventer tot eerste directeur van de Stichting voor Vertalingen, van via het Merlyn-avontuur omgeschoolde hoogleraar literatuurwetenschap tot biograaf.

Waar gaat het om bij het lezen? Oversteegen komt er telkens op terug, maar krijgt de ervaring nooit in het vizier. Wil hij dat wel? Dit is dan ook een babbelen en kabbelen, maar altijd onderhoudend boek geworden. Oversteegen werd volwassen tijdens de laatste oorlogsjaren en vond toen in de literatuur een ordening die ontbrak in de hem omringende wereld: even wordt in de gedaante van een analogie een onzinnige werkelijkheid op een geheimzinnige manier samenhangend gemaakt. Een roman is een eigengereid universum dat zo is en niet anders, een vreemde wereld waar men toch kan binnengaan en een waarheid beleven die de zijne is. En zo nu en dan is ons een epifanie beschoren waarin je in een flits van inzicht de wereld anders gaat zien, zodat je ervaring van die wereld er blijvend door veranderd wordt. Even verder scherpt Oversteegen zijn omschrijving aan: er beantwoordt slechts een vermoede en niet aantoonbare werkelijkheid aan dat *analogon*. Als we namelijk wisten waarvan de roman de analogie is, dan zouden we geen romans nodig hebben.

Na de jeugdijaren, waarin Oversteegen alles leest en zijn leesgewoonten vormt, komen de studentenjaren in Amsterdam (1945-1952), waarin hij pendelt tussen geschiedenis en Nederlands: de alles-lezer wordt een lijstjes-lezer die zijn onschuld verliest, maar toch profijt haalt uit de opgelegde systematische inkleuring van de literaire horizon. In zijn scriptie voor Romein (over de vraag of geschiedschrijving wetenschap of kunst is) leert hij dat zijn keuze voor geschiedenis een literaire grond heeft.

Na een kort intermezzo als leraar wordt Oversteegen in '55 directeur van de Stichting voor Vertalingen (‘omdat ik zoveel gelezen had’). Als een Rudy Wester

avant la lettre ontpopt hij zich tot een handelsreiziger van de Nederlandse literatuur in het buitenland. Het terrein is maagdelijk en Oversteegen moet alles aan den lijve ondervinden. De campagneplannen die hij in die pioniersjaren zorgvuldig ontwikkelde, lijken me vandaag niet fundamenteel veranderd. De resultaten evenmin? 'De Engelsen, zei Lehmann, interesseren zich niet voor hun eigen literatuur, laat staan voor die van andere naties. Hij natuurlijk wel, maar zijn graasgebied reikte niet verder dan het touw waaraan hij vastzat. Hij zag het dus donker voor me in, maar natuurlijk wilde hij wel wat lezen, je kon nooit weten. In de jaren daarna hebben we nog verschillende wellevende gesprekken gevoerd en niet minder wellevende brieven gewisseld, maar als ik me niet vergis heeft de *London Magazine* pas in 1961 een paar Nederlandse gedichten afgedrukt.' (p. 188) Oversteegen brengt met de nodige zelfspot verslag uit van zijn pogingen Nederlandse auteurs vertaald te krijgen en van zijn *faux pas* op het eigenzinnige eiland. T.S. Eliot, redacteur bij Faber & Faber, vond de vertalingen van Nijhoff slecht, en dus werd het niets met *Awater*. De dichter vond overigens dat vertalers zelf bekende en bewonderde dichters moesten zijn. Brockways vertalingen van Achterberg vond Eliot wel goed, maar hij verliet toen Faber & Faber en het werd weer niets. En waarom *Het land van herkomst* maar niet uitkwam bij Gallimard (pas in 1980 was het zover)

kan je in dit boek ook te weten komen: Du Perrons vriend Malraux deed er vreemd genoeg weinig voor (bevreesd dat men in het personage Héverlé een jeugdportret van hem zou lezen, en dat viel buiten het programma van de mythevorming die hij voor zichzelf regisseerde).

In een boek als dit is het anekdotisch gehalte altijd hoog. Bep du Perron passeert de revue als een ‘prerafaëlitische treurwilg’ (de term is van Marsman) die in de jaren '20 is blijven leven. Oversteegen typeert zijn verhouding met Voskuil als een van rivalen, en het was wanhoop die hem aan een solipsistische Frida Vogels bond (vooral de hare).

De mooiste portretten in het boek zijn die van de ouders, vooral van de vader, en van de Italiaanse *homo litteratissimus* Bobi Bazlen. Zijn vader, een verwoede, leergierige lezer met een rotsvast geloof in de emanciperende kracht van het lezen, behoorde tot een generatie die deel wilde hebben aan een meer verfijnde bestaansvorm die niet aan de alledaagsheid gebonden was, die wou ‘lezen om er beter van te worden’ (in de twee betekenissen van het woord). Oversteegen sr. was arm ‘maar rancune tegen de hogere standen stond hij zichzelf niet toe’. Om een of andere reden vind ik dat een ontroerende zin. Oversteegen beseft dat zijn generatie de vruchten heeft geplukt van een democratisering die nog bestond in een zich naar boven bewegen. Na de oorlog heeft hij bij Franse jonge arbeiders die boeken lazen dat moment van emancipatie even zelf gekend.

Ook het portret van Bobi Bazlen (1902-1965), een van de gulzigste en scherpzinnigste lezers die Italië ooit heeft voortgebracht, heeft mij getroffen. Deze joodse Italiaan uit Trieste, vriend van Italo Svevo, ontdekker voor Italië van Kafka en Musil, heeft met zijn leesadviezen de fondsen van de toonaangevende uitgeverijen Einaudi en Adelphi jarenlang verrijkt. Bazlen had een onfeilbaar inzicht in wat blijvend de moeite waard is en wat alleen maar voorbij waait. Oversteegen noemt hem een van zijn beste vrienden: genereus en exuberant schreef hij andermans scripties maar nooit de zijne. Voor vele schrijvers (o.a. de dichter Eugenio Montale) is hij de vroedvrouw geweest die Socrates in de filosoof zag: degene die de waarheid (het boek, het gedicht) verlost uit de zwangere andere.

Bazlens karakteristieken zijn flitsend: in Svevo zag hij het genie van de kleinburger (het is bij Vestdijk en Hermans niet anders, merkt Oversteegen op); over *De zaak 40/61* van Mulisch rapporteert hij in zijn typisch koeterwaals: ‘Dommage que ce soit par Mulisch, donc ‘écrit’ et therefore impubliable. Mais il dit les seules choses justes qu'on ait écrit sur Eichmann.’ En over Elsschots *Lijmen* en *Het been*: ‘Des épisodes extraordinaires, et une félicità plastica che m'a vraiment hingerissen. D'altra parte, ça date, e come! Et la coté Provinzhumoreske est insupportable.’ Hij zag meer in *Het dwaallicht*.

In de vroege jaren '60 raakte Oversteegen met Kees Fens en H.U. Jessurun d'Oliveira ook betrokken bij de oprichting van het literaire blad *Merlyn* (1962-1966), dat de ‘autonomie’ van het literaire werk centraal stelde in de kritiek en niet de persoon van de auteur. Het werk verklaren door het werk zelf, en controleerbare uitspraken doen over literatuur was de boodschap. Na vier jaar hield het driemanschap het voor gezien en na de Stichting voor Vertalingen kwam Oversteegen aan de universiteit terecht. De emeritus bekent dat hij aan de Academie niet zijn meest stimulerende jaren heeft doorgebracht (welke hoogleraar literatuur kan op tegen Bazlen?). Lezen werd aan de universiteit een maatschappelijke verplichting om bij

te blijven in het vak. Met literatuurwetenschappelijke werken is deze lezer dan ook opgehouden, toen hij in 1988 met vervroegd pensioen ging om de biografie te schrijven van de bewonderde schrijver en man van de daad, Cola Debrot (zie de bespreking in *Ons Erfdeel*, 1995, 2, pp.269-271).

Het boek eindigt met de bruuske bekentenis dat de auteur het contact met de levende literatuur aan het verliezen was: het gros van de boeken die Oversteegen op het eind van zijn leven las, waren *ships that pass in the night*, boeken met teveel echt gebeurd andermans alledaagsbestaan, heet het. Toch wou hij met schrijven en lezen nog wel even doorgaan. Het heeft niet mogen zijn.

Oversteegen heeft met dit boek een manier van lezen beschreven en de opbouw van een soort belezendheid en geletterdheid geschetst - de zijne - die in de ons omringende cultuur traag maar zeker uit het gezicht verdwijnen. Bazlen had waarschijnlijk te veel gelezen om nog in vrijheid te kunnen schrijven. Oversteegen heeft in vrijheid over zijn lezend leven bericht. Ik lees, dus ik ben. Hij was meer 'vent' dan men dacht.

Luc Devoldere

J.J. OVERSTEEGEN, *Etalage. Uit het leven van een lezer*, Meulenhoff, Amsterdam, 1999, 286 p.